

dosjeji neprimerno bolj izpopolnjeni kot nekda, kar posebej občutijo politično »deviantne« skupine prebivalstva, med njimi tudi, žal, oporečniki vesti in mišljenja. Po drugi strani pa se na ravni nacionalnih in mednacionalnih ekonomij dogaja prav nasproten proces: prav računalništvo omogoča, da se ekonomija zelo učinkovito decentralizira in s tem vendarle »približa človeku«, presega vsaj nekatere »alienacijske

Človek se išče in potrjuje v zunanjih odnosih tem bolj, čim bolj reven in prazen je v svoji notranjosti. Človeka, ki je odkril notranjost ter se v njej našel in uresničil, zunanji odnosi več ne določajo in ne zaslužnjujejo. Kajti vso vrednost je našel v svoji notranjosti in sebe več ne zametuje na račun pridobivanja minljivih dobrin, čeprav jih je zmožen sprejeti in uporabiti.

mehanizme«. Še več: vse bolj se kaže, da je sodobna ekonomija, utemeljena v informacijski družbi, pravzaprav edina možna in v mejah realnih možnosti vsestransko uspešna. Postopoma to spoznanje prodira celo v Sovjetsko zvezo in ni zgolj spekulacija, če rečemo, da lahko sedanja sovjetska prizadevanja po »modernizaciji« vidimo tudi v tej luči. Spoznavajo namreč, da preprosto ne bo šlo drugače. Posledice takšnega spoznanja so seveda velikanske, tudi — kar je še posebej pomembno — na ravni blokovskih odnosov, ravnotežja vojaških potencialov in preprečevanja možnosti katastrofalnega spopada. S tem nočem reči, da smo lahko samozadovoljno optimistični glede razorožitve in postopnega nastajanja stabilne in humane družbe v svetovnem okviru, še zdaleč ne, pa vendarle... eppur si muove! Trezno misleči sodobnik seveda ne more pričakovati, da bi se vsi ti strašni arzenali, ki so se nabrali v zadnjih nekaj desetletjih, razgradili kar čez noč in kar zaradi človeške »plemenitosti« in npravstvene osveščenosti. Človek ni bil nikoli »plemenit« v smislu, kakor od njega pričakujejo moralisti. Glavna razlika — strašna razlika — med bronasto dobo in 20. stoletjem je v tem, da je imel človek takrat na razpolago lok in puščice, danes pa ima atomske bombe. Tega dejstva, da atomske bombe so, ne bo mogoče nikoli več zbrisati. Obstaja samo ena možnost: navaditi se živeti »na

prevesju«, nenehno ob možnosti (ki, upajmo, nikoli ne bo postala dejanskost) popolnega izziva, seveda tudi destruktivnega. Če rečem malce cinično: zdi se, da gre najnovjši razvoj znanosti *kljub vsemu* »na roko« etiki. Na novo pa se rojevajo (deloma kot fantomi preteklosti) nova nevarna žarišča fanatizma in nestrpnosti in s temi žarišči povezana totalitarnost, npr. na Bližnjem vzhodu, v Libiji, Iranu ipd. Vsakršen nekritični optimizem je brez dvoma zgrešen, prav pa je, če vseeno vidimo premike v »svetovni zavesti«, ki se dogajajo v našem času.

Kakšni naj bodo ljudje

Prav tako ali še veliko bolj so zapletene stvari na nekem drugem področju znanosti: v genetiki. Pred nedavnim sem bral knjigo nekega angleškega (oxfordskega) filozofa z naslovom »Kakšni ljudje naj bodo?« V tej knjigi sem se zgrozil ob možnosti, ki jo razvija in utemeljuje avtor, da bi bil genetski inženiring morda nemara kljub vsemu lahko nekaj pozitivnega, namreč ne samo v znanstveno-tehnološkem smislu, ampak tudi v človeškem, tj. psihološkem in socialnem. Njegovih argumentov tukaj ne morem, pa tudi nočem navajati, rekel bi le, da so me spominjali na nekaj še hujšega od Huxleyevega »Krasnega novega sveta« — na najbolj prefinjeni, ponotranjeni in »intelektualno« utemeljeni fašizem. Kar pa je pri tem najhujše, je to, da ne gre zgolj za fantaziranje pač enega od malce »norih«, da ne rečem sprijenih »intelektualističnih fantastov«, ampak za *realne* možnosti (kar se tiče tehnologije), o katerih pa bo prej ali slej *treba* razpravljati. Noben etični kodeks ne bo zaustavil teh raziskav, kaj takšnega je iluzorno pričakovati. Po drugi strani pa — in prav to je paradoksalno — vsi vemo in sprejemamo, da se na primer zdravila za najtežje in še neozdravljive bolezni (rak, aids itd.) iščejo prav na osnovi neke vrste genetskega inženiringa, raziskovanja mutacij pri virusih, v genetski strukturi živega tkiva itd. Stvari so še toliko bolj zapletene (in v tej zapletenosti tudi grozljive), ker niso enodimenzionalne, ker človeka postavljajo v nenehen izziv, v nenehen konflikt s samim sabo, s svojo etiko, s svojo dušo.

Misleči stroj in nova duhovnost

In kako je dandanes s filozofijo, v svetu, ki ga opredeljuje in ki ga bo bržkone tudi v pri-

hodnosti opredeljevala znanost? Tistim, ki vsaj malo poznajo zgodovino novejšje filozofije, je znano, da filozofija ni in ne more biti več nekakšna univerzalna vednost, ki naj bi pod svojim plaščem zaobjela vse znanosti, pa tudi etiko, estetiko itd. Z vso ostrino se zastavlja vprašanje, ali je dandanes filozofija človeku sploh še potrebna ali pa je nekakšen ostanek preteklosti. Na to vprašanje za zdaj še ni dokončnega odgovora. Na eni strani imamo filozofske smeri, ki so se pravzaprav — hote ali nehote — že odrekle filozofiji; čeprav se še vedno krasijo z njenim imenom; pri tem imam v mislih npr. tako imenovano filozofijo jezika (ki postaja vse bolj znanost, znanost s svojo specifikom, pa vendarle znanost), nadalje teoretsko psihoanalizo (Lacan), pa teorijo komunikacije, še zlasti pa anglosaško filozofijo znanosti v njenih različnih variantah, vključno z najnovjšo smerjo, ki se imenuje »filozofija duha« (*philosophy of mind*; tudi: razuma). Pri slednji je najbolj paradoksalno to, da pravzaprav — poenostavljeno rečeno — skuša dokazati, podkrepljena z razvojem računalništva, da duha kot nečesa od »materije« (recimo računalniških ali nevronskih vezij) ločenega, drugega — sploh ni! Argumentacija je seveda zelo zapletena in nova,

Da bi človek okusil bogastvo tega, kar je, mora žrtvovati tisto, česar ni, se pravi svoje utvare o tem, kar naj bi bilo. Ta žrtev ni lahka, kajti naša slepila so nam prirasla k srcu bolj kot resničnost. Pa vendar nikoli ne izmeri, kdor meri življenje po svoje, kajti meri samo svoj neskončni labirint. Kdor pa se je pripravil ustaviti pred merami, ki jih postavlja življenje samo, ta je pripravljen biti resničen in tako rešen svojih nepotrebnih merjenj.

Misli so iz knjige Andreja Grabarja

ČLOVEK

ki izide te dni pri Mohorjevi družbi

toda v skrajni konsekvenci gre za neko varianto materializma. (Na povsem drugem polju« pa se, vsaj naši, slovenski, lakanovci proučajo za teoretike *materialistične* označevalne prakse.) Ko se človek vpraša, odkod se v omenjeni »filozofiji duha« sploh

pojavnajo (hipo)teze (»novega materializma« — ki naj bi bil, mimogrede rečeno, presežen že celo v iz Hegla izvirajočem dialektičnem oz. historičnem materializmu, kaj šele v fenomenologiji, eksistencializmu, mišljenju biti itd. — si lahko odgovori(mo), da takšne tendence izvirajo prav iz najnovjšega razvoja znanosti, predvsem kompjuterske. Vprašanje: ali, kdaj, kako, pod katerimi pogoji ima lahko stroj (kompjuter) zavest, predvsem pa, ali bo nekega dne možno konstruirati samo-zavedajoče se kompjuterje, to vprašanje še zdaleč ni več zgolj znanstvena fantastika, ampak je relevantno filozofsko vprašanje, morda celo eno izmed največjih vprašanj, pred katerimi se je znašlo človeštvo. Smo namreč na pragu možnosti (za zdaj seveda nič več kot možnosti), da človeški artefakti začnejo samostojno misliti, se učiti, se zavedati...!?

Po drugi strani se v sodobni filozofiji kažejo močne (čeprav morda v tem trenutku še ne povsem razvite in jasne) težnje po nečem, čemur lahko pogojno rečemo »renesansa duha«, »nova duhovnost« ipd. Te težnje niso omejene samo na področje filozofije, temveč se rojevajo spontano v najrazličnejših krogih, ponekod se bolj ali manj približujejo religiji, predvsem raznim variantam mistike — vzhodne in zahodne —, drugod vznikajo iz znanosti same (npr. v znani knjigi »Tao fizike«), spet drugod se navezujejo na ponovni razmislek tradicije, zgodovine, krščanstva, odnosa med božjim in svetim, pa budistične dharma ipd. Kakšen je domet te »nove duhovnosti«, za zdaj še ni mogoče reči nič dokončnega. Vsekakor težnja po novi duhovnosti je, obstaja in postaja vse močnejša. Hotenje po smislu, po orientaciji, po vrednem, po svetem, ne nazadnje po transcendenci (ki pa naj ne bi bila več, tako kot premgokrat v zgodovini, »cesarjev fevd«), to hotenje se stopnjuje do bolečine, do bolečine spricho odsotnosti vsake pozitivne Transcendence, vsakega dobrega Boga, ki naj bi urejal svet namesto nas. Sami smo: postavljeni pred vprašanje, pred »klik« duše, »nove duhovnosti«. Vzporedno s stopnjujočim se razvojem znanosti duša vse bolj glasno postavlja zahtevo po orientaciji in po preseganju sveta, ki se dogaja kot samotek in »slepi mehanizem«. V okviru teh temeljnih vprašanj, pred katerimi smo se znašli na pragu novega tisočletja, se postavlja tudi vprašanje: ali smo resnično na pragu nove znanstvene paradigme? Ali neke druge, ki bo znanost vsaj takšno, kot jo danes poznamo — bistveno presegla?